

N. A. RUBAKIN

(1862—1946)

Ki volt Nyikoláj Alekszandrovics Rubakin, akinek portréját most elhelyezzük a *Könyvtáros* arcképcsarnokában? A név a fiatal könyvtáros nemzedék előtt majdnem teljesen ismeretlen, de a nagyobb tapasztalatokkal rendelkező idősebbek sem tudnak sokat erről a nagyszerű, sokoldalú emberről.

I.

Vannak emberek, akikben a tevékenység forrásai szinte kimeríthetetlenek, s akik mennél többet osztanak szét tudásukból, tehetségükből, annál erősebbek és gazdagabbak maradnak. Ilyen N. A. Rubakin is, aki egyszemélyben a könyv kiváló propagandistája, ismeretterjesztő, bibliográfus, könyvtárügyi szakember és a közművelődés igen jelentős személyisége.

Rubakin 1862. július 13-án született a Leningrád melletti Oranienbaum városkában. Apja kereskedő volt, anyja parasztcsaládból származott. Anyjának köszönhető, hogy a pétervári reáliskolába került, majd pedig innen az egyetem matematika—fizika szakán folytatta tanulmányait. A kitűnő értelmi képességű és hallatlan szorgalommal tanuló fiatalember 1887-ben aranyérmes diplomát kapott. De nem lépett, nem is léphetett a diplomájának megfelelő pályára, ugyanis hiába készült a tanári és tudományos pályára: mivel részt vett az illegális diákkör munkájában és kapcsolatba került a forradalmi ifjúsággal, még 1884-ben rendőri felügyelet alá helyezték, majd 1886-ban rövid időre be is börtönözték. Mindennek következtében nem vállalhatott sem pedagógiai, sem tudományos munkakört. A rendőrség állandóan zaklatta, sőt rövid időközökre száműzte is Pétervárról. Végül 1907-ben mint „persona non grata” kénytelen volt otthagyni hazáját. Először Finnországba, majd evg évre rá Svájcba emigrált. Clarens városkában élt 1922-ig, innen költözött át Lausanne-ba, s itt is maradt élete végéig. A hamvait tartalmazó urnát hazájába szállították és Moszkvában a novogyevicsi temetőben helyezték végső nyugalomra.

Mivel apja üzleteiben is foglalatoskodott, majd az egyetem után négy évig Sztrelnyében, apjának papírüzemében dolgozott, közvetlenül megismerhette a munkásokat, akiket „a legszörnyűbb elnyomás, a műveletlenség sújt”. Úgy vélte, hogy a munkások védelmére egy min-

denre választ adó enciklopédiát kellene szerkeszteni. Az Oroszország gyáraiban tett sok látogatása megérlette benne a gondolatot, hogy a *becsületes értelmiséginek népéért kell dolgoznia*. Am szerinte ahhoz, hogy a nép felvilágosult legyen, előbb meg kell ismernie az emberek nyelvét, lelkivilágát, érdeklődését.

Ennyiből is látható, hogy Rubakin világnézetére több forrás hatott. E források közt szerepelnek a 60-as évek narodnyik eszméi, a XIX. század forradalmi demokratáinak nézetei, de a forradalmi mozgalom gyakorlata is. Személyesen ismerte Lenint, Plehanovot, Lunacsarszkijt, Krupszkáját, levelezett és tudományos kapcsolatot tartott fenn velük. Felesége pedig Pétervárott Kollontájjal, Krupszkájával együtt tanított a vasárnapesti munkásiskolában. Ekkor már nagy magánkönyvtára volt. Az egyetlen, ahol a munkások ingyen juthattak marxista művekhez. Így idézi fel ezeket az időket N. K. Krupszkája, Rubakin közéleti munkásságának 25. évfordulóján: „Az ön pityeri [Pétervár „beceneve”] tevékenysége elevenen él emlékezetemben. Emlékszem gyakori látogatásaimra önnél, és értékes útbaigazításaira is, amelyeket annak idején kaptam.” (N. K. Krupszkája levele Párizsból, 1911. IV. 18-án.)

Ellensége volt a cári önkényuralom minden megnyilvánulásának, és küzdött ellene legálisan, sőt illegálisan is. De a marxistáktól eltérően — akik a burzsoáföldesúri rendszer megdöntésében és a társadalom szocialista átalakításában lát-

ták a kivézető utat — ő a tudományos ismeretek terjesztésétől, a közművelődéstől remélt radikális változást.

1917 után, távol hazájától ő is felismerte, hogy Október volt a „legvégső és leggyőzedelmesebb forradalom”, és mindvégig hű hazafi maradt. Ezt írta 1934-ben egy haza küldött levelében: „Immár 25 éve vagyok Svájcban, dolgozom, de egy pillanatig nem éreztem magam elszakítottinak szülőhazámtól, mert engem az ott-honi szocialista építés szelleme éltetett, éltet és fog is mindig éltetni. Önök tudják, hogy már jóval a cári rendszer bukása előtt egy munkás-paraszt rendszernek voltam lelkes híve és fanatikusa. S emellett az állásfoglalás mellett mindvégig kitartok.”

Mindig könyvek között élt. Édesanyja kicsiny nyilvános könyvtára 1875-ben még csak 600 kötetből állt. 1907-ben pedig 115 000 kötet sorakozott könyvespolcain. Amikor emigrált, csak 7000 kötetet vitt magával, a többi a Közművelődési Ligának ajándékozta. Az elvitt 7000 kötetből Svájcban élete végére 80 000 kötetes könyvtár lett. Az orosz emigránsok közül is nagyon sokan hagyták rá könyvtárukat, így például Herzen lánya is.

Clarens-i majd a lausanne-i könyvtárát használták — a svájciakon kívül — az Európában szerteszét élő politikai emigránsok. Rubakin állandóan küldöztette a különböző városokba és országokban Leninnek, Plehanovnak, Lunacsarszkijnak, Krupszkájának és másoknak az általuk kért műveket. A lausanne-i könyvtár híre messze túllépte Svájc határait. Rubakin még életében a szovjet népre hagyta könyvtárát. Halála után a 80 000 kötet és az óriási irodalmi archívum Moszkvába került az Állami Lenin Könyvtárba, ahol nevét viselő különgyűjteményként kezelik („fond Rb”).

Rubakin érdemeit a szovjethatalom is elismerte, amikor 1930-ban a népbiztosok tanácsa a kultúra és a közművelődés fejlesztésében kifejtett áldozatos munkájáért személyi nyugdíjat állapított meg számára, s ezt élete végéig rendszeresen küldték részére Svájcba.

II.

Hatvan esztendő s tevékenységében nem volt sem pihenő, sem ünnep, sem szabadságidő, e munkának elképesztő arányai vannak, mind a könyvtári, mind a közművelődési, mind pedig a közéleti, tudományos, népszerűsítő és egyéb területeken. Több mint 250 tudományos ismeret-terjesztő könyvet és füzetet írt (csak ezeknek a példányszáma meghaladja a 20 milliót!). Tudományos népszerűsítő mun-

kái közül annak idején 47-et elkobzott a cári rendszer. Tanulmányainak száma több mint 350, és ezen felül igen sok cikket is írt, amelyeket 115 különböző orosz és más nyelvű periodikákban jelentetett meg. Húsz útmutatót állított össze az egyéni olvasási tervekhez, és különféle bibliográfiai munkákat is írt. Műveit 28 nyelvre fordították le. Sajátkezűleg írt és szétküldött 15 000 egyéni olvasótervet különböző személyeknek. Olvasók tízezeireitől gyűjtött kérdőíves válaszokat. Több népművelési intézményt szervezett, ezek között van két hatalmas könyvtár, a szemléltető eszközök vándormúzeuma, és a Könyvtálettani (bibliopszichológija) Intézet, amelynek egészen haláláig ő volt az igazgatója.

A második világháború idején minden lehetséges eszközzel igyekezett erkölcsi támogatást nyújtani a Svájcba szakadt szovjet hadifoglyoknak. Mivel arra nem volt lehetősége, hogy anyagilag támogassa honfitársait, azzal kezdte segíteni őket, amiben ő maga gazdag volt: könyvekkel. Sok-sokezer tudományos és szépirodalmi munkát juttatott el a hadifoglyok lágerreibe. Ezzel igyekezett fenntartani bennük a reményt, a bizakodást. Leveleket írt, tanácsokkal látta el a hadifoglyokat, és ahol tudott, segített. Az Állami Lenin Könyvtárban van egy portré Rubakinról, amelyet az egyik hadifogly készített, ezzel az ajánlással: „A szovjet ifjúság nagyrabecsült barátjának”. S a kép szélén a hadifoglyok aláírásai...

Tudós életútja a múlt század közepétől három nemzedéken át századunk szívéig ível. *De nemcsak a könyvek között élt, hanem az emberek között is.* Élete, amely 1946. november 23-án, 85. évében ért véget, nem volt tévedésektől mentes, de megérdemli a könyvtáros utódok figyelmét és mélyeséges tiszteletét.

Igaza lett Makszim Gorkijnak, aki 1922. október 18-án ezt írta Rubakinhoz küldött levelében: „Az értelmes emberek valamikor majd méltányolni tudják önnek, az igazi demokratának állhatatos és óriási munkáját. Nagyon sokat végzett ön a népből származó tömegek szellemi felemelkedése érdekében, s én ezt tudom, nagyon is jól tudom.”

III.

Ahhoz, hogy megérthessük Rubakin életművének egyik központi gondolatát, a könyvnek és az önképzésnek összefüggéseit, illetve ez utóbbi rendszerének elemeit, tudnunk kell valamit e kiemelkedő könyvtáros-tudós munkásságának fő összetevőiről, az *önképzéshez vezető út ru-góiról és forrásairól.* Életművében ugyan-

is „az önképzés rendszere” a legmaradandóbb alkotás. *A könyv számára híd volt, amely az olvasóhoz vezetett, az olvasó pedig érdekes ember, akinek életét a könyvön át akarta megismerni.* Innen már csak egy lépés az önképzés.

Az olvasók tanulmányozása alapján jutott arra a következtetésre is, hogy bármilyen bonyolult témáról lehet népszerűen írni, ha nyelvezet nem sérti olvasóit, megfelel képzettségüknek és képességeiknek.

Nagy jelentőséget tulajdonított a *bibliográfiának*. Legismertebb munkája a háromkötetes „Könyvek között”. Ez bibliográfiai munkásságának betetőzése. V. I. Lenin, a második kötetéről írt recenziójában magasra értékelte Rubakin munkáját. Azt írta róla, hogy az ilyen kiadványok óriási érdeklődésre tarthatnak számot, s hogy az író elképzelése egészében teljesen helyes. Nem létezhet egyetlen valamirevaló könyvtár sem Rubakin kötetei nélkül. Az alapvető munka fogvatartósságának tartja azonban az elekticizmus megnyilvánulásait, bizonyos ismeretkörök elnagyolását.

Rubakin szerint az olvasókkal való foglalkozáshoz *ismerni kell az olvasót*. Elsősorban a munkások érdekelték: azt kutatta, hogy pszichológiai szempontból milyen munkástípusok léteznek, milyen ezek irodalmi érdeklődése. De a legfőbb kérdés az volt számára: képes-e az orosz proletariátus kinevelni önmagából saját értelmiségét? És mit segíthet ebben a népművelés? E céloktól vezetette 1889-ben kérdőívet állított össze: „A néphez szóló irodalom olvasási tervének tapasztalatai” címmel, ami az egyik folyóiratban és különlenyomatban is megjelent. Hamarosan özönlöttek feléje a válaszok. Lépésről-lépésre sok-sok ezerre nőtt levelezőinek köre. Bízatta, bátorította őket, segítette élettervük kialakításában. Levelezői közül nem egy elismert író, neves közéleti személyiség lett.

Svájcban sokat tett azért, hogy *megismerjék Európában és Amerikában a szovjet irodalmat*. A szovjet könyv népszerűsítésében végzett munkája olyan széles körű és sokoldalú volt, hogy Csukovszkij így írt róla: „Őn az én szememben nem egy ember, hanem egész könyvtárintézmény.”

Több évtizedes tapasztalata alapján speciális tudományág megalapozásán fáradozott, amit úgy nevezett, hogy *könyvpszichológia*, bibliopszichológia. Ez Rubakin szerint a lélektannak olyan ága, amely az embert mint olvasót, az olvasás folyamatát, a könyvnek az olvasóra gyakorolt hatását, az olvasó és az író közötti alkotó kölcsönhatásokat tanulmányozza. A bibliopszichológia elméleti

alapvetését 1929-ben az „Olvasó lélektana: és a könyv” c. munkában összegezte. E művét rendkívül kemény kritika fogadta, amely nemcsak túlságosan éles, hanem túlságosan egyoldalú is volt, mert csak a gyengeségekkel foglalkozott, de nem méltányolta a gazdag tapasztalati anyagot és elhallgatta a mű erényeit. Ekkor kezdődött a hallgatás Rubakin munkásságáról, mely hosszú évekig tartott. Csak 1957-től jelennek meg olyan cikkek, amelyek elfogulatlanul és igazságon értékelik műveit. (Pl. K. G. Mavricseva: N. A. Rubakin, a kiváló könyvpropagandista. Szovjetzskaja bibliografija. M. 1957. N°-45.)

Az önképzésről vallott nézetét a Könyvtáros hasábjain részletezni fogjuk, most csak annyit tartunk szükségesnek megemlíteni róla, hogy sokkal szélesebben és összetettebben vizsgálta ezt a kérdést, mint előtte bárki. Az a meggyőződés hatotta át, hogy mindenki, akiben van elhatározás és elég erő, művelt emberré válhat. A műveltségnek nem csupán az a célja, hogy valamilyen tudományterületről ismereteket szerezzünk. Ennél jóval több az önképzés: világnézet kialakítása, amely gondolatainkat, tetteinket vezérli. *A világnézet nemcsak az élet szemlélete és ismerete, hanem rokonszenveink és el-lenszenveink iránya, etikai és társadalmi eszményeink, valamint mindennek valóra-váltása is.* Túl ezen: minden művelt embernek el kell sajátítania a közlés, az ismeretek továbbadásának művészetét, mert enélkül minden ismeret holt töke, hiszen közlés nélkül társadalmilag haszontalan.

dr. Karsai Károly

Troján Marian József linómetszete